

dr hab. Mirosław Kowalski, prof. UZ
Uniwersytet Zielonogórski – Wydział Nauk Społecznych
(University of Zielona Góra – Faculty of Social Sciences)
65-762 Zielona Góra, al. Wojska Polskiego 69

.....
e-mail: M.Kowalski@ipp.uz.zgora.pl tel. +48/601 87 24 90

Zielona Góra, 26 lutego 2021 roku

Recenzja dysertacji doktorskiej mgr Marii Kuzin, pt. *Uwarunkowania autorytetu współczesnego nauczyciela w perspektywie narracyjnej*, napisanej pod kierunkiem dra hab. Wojciecha Walata prof. UR, przewidzianej do publicznej obrony w Kolegium Nauk Społecznych. Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2021, ss. 336.

W oparciu o Uchwałę Rady Naukowej Kolegium Nauk Społecznych Uniwersytetu Rzeszowskiego z dnia 21 stycznia 2021 roku, zlecającą przygotowanie przeze mnie stosownej oceny przedmiotowej pracy doktorskiej (pismo Prorektora ds. Kolegium Nauk Społecznych dr hab. Elżbiety Feret prof. UR z dnia 28 stycznia 2021 roku), szczegółowo zapoznałem się z tekstem przekazanego mi opracowania.

Stosownie do art. 13 ust 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 1789), rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Zgodnie z & 6 ust. 4 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 roku w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. poz. 261), recenzja zawiera szczegółowo uzasadnioną ocenę spełnienia przez rozprawę doktorską warunków określonych w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Refleksje wstępne

Przedstawiona do recenzji praca doktorska mgr Marii Kuzin, pt. *Uwarunkowania autorytetu współczesnego nauczyciela w perspektywie narracyjnej*, przygotowana pod kierunkiem naukowym

dra hab. Wojciecha Walata prof. UR, to projekt rzadko spotykany wśród dysertacji doktorskich. Stanowi bowiem interpretacje, refleksje, oceny i analizy badacza, będącego jednocześnie głęboko zanurzonym w analizowaną problematykę – badacza-praktyka. Mamy tu więc do czynienia z dysertacją, która w pełni wpisuje się w specyfikę dyscypliny, jaką jest pedagogika (a w szczególności jej subdyscyplinę/dział: pedeutologię). Autorka bowiem – z jednej strony – w sposób wysoce kompetentny – dąży do budowania wiedzy wyjaśniającej uwarunkowania autorytetu współczesnego nauczyciela, z drugiej zaś – wzbogaca praktykę poprzez budowanie i / lub pogłębianie świadomości społecznej w zakresie działań, wykorzystujących tę wiedzę. Autorka dysertacji pisze: (...) *wykonując ten zaszczytny zawód i będąc w fazie dojrzałości zawodowej, zastanawiałam się wielokrotnie nad tym, skąd nauczyciele czerpią siły, aby pokonywać kolejne przeszkody i stawiać czoła wyzwaniom, jakie obecnie niesie zmieniająca się współczesność. Zdawałam sobie sprawę, że nauczyciel to nie tylko wiedza i kompetencje, ale przede wszystkim źródło niezbywalnych imponderabiliów, które stanowią fundament osobowości i wywierają wpływ na życie istoty ludzkiej* (s. 5).

Zatem, recenzowana praca doktorska – pomimo wielu inter i transdyscyplinarnych oraz wielowymiarowych badań nad determinantami aktywności oraz autorytetu nauczyciela – może być dowodem na znaczenie integracji poznawania i zmieniania codziennych praktyk kulturowo-społecznych i edukacyjnych.

Analiza dysertacji nasunęła mi pewne uwagi, tudzież spostrzeżenia (przede wszystkim o charakterze polemicznym), które pozwałam sobie przedstawić w kolejności przyjętego przeze mnie autorskiego schematu opracowania niniejszej oceny.

Już na wstępie, zwracam uwagę na w pewnym stopniu nowatorskie ujęcie eksplorowanego problemu – w aspekcie określenia czynników, które warunkują funkcjonowanie osoby-autorytetu w środowisku społeczno-kulturowym i edukacyjnym (określonym na podstawie analizy wspomnień biograficznych nauczycieli), jak również wskazania/opisania mechanizmów rozumienia przebiegu procesu pracy zawodowej nauczycieli.

Magister Maria Kuzin podjęła się w prowadzonych przez siebie penetracjach teoretyczno-badawczych kluczowego (o znaczeniu praktycznym) zagadnienia z dziedziny szeroko postrzeganej praktyki społeczno-edukacyjnej (z obszaru m.in.: pedeutologii, psychologii społecznej), jakie stanowią w szczególności:

- po pierwsze, zgromadzenie i poznanie mechanizmów / czynników warunkujących autorytet nauczyciela;
- po drugie, próbę przeanalizowania najistotniejszych zjawisk związanych z przemianami środowiska społeczno-kulturowego i jego wpływu na konstruowanie tożsamości nauczyciela;

- po trzecie, zaprezentowanie analiz, wniosków i uogólnień dotyczących aktualności idei i procesów warunkujących autorytet nauczyciela we współczesnej rzeczywistości społecznej (oraz kształceniowego, praktycznego odzwierciedlenia), pomimo faktu, iż z - jednej strony rozwój społeczno-kulturowy daje początek nowym problemom, z drugiej - podmioty życia edukacyjnego działają w nowych formach, stosując nowe środki i metody aktywności, które niejako na nowo aktualizują ich postrzeganie i ocenianie.

Zatem, wyniki prowadzonych systematyzacji - jak również sformułowanych uogólnień, wniosków teoretycznych oraz eksplikacji badawczych, ze względu na praktyczno – społeczne i głęboko humanistyczne implikacje podejmowanych zagadnień (a posiadający wysoki walor użyteczności edukacyjnej, determinujący wykorzystanie wiedzy, wyników analiz i refleksji m.in. w praktycznym wymiarze świadomego i zorganizowanego działania nauczycielskiego), niewątpliwie zasługują na bardzo wnikliwą uwagę.

Należy więc pogratulować Pani magister Marii Kuzin, że potrafiła wyartykułować specyfikę oraz istotę autorytetu nauczycielskiego, dostrzec i podjąć wyzwanie przeprowadzenia badań empirycznych w celu m.in. sformułowania wskazówek dla nauczycieli, odnośnie czynników warunkujących autorytet w środowisku zawodowym i społecznym. Pogratulować, że podjętemu wyzwaniu potrafiła sprostać poprzez wykonane analizy teoretyczne, metodologiczne i empiryczne. Z konsekwencją, determinacją, zaangażowaniem wzbogaciła dorobek m.in. pedeutologii oraz psychologii społecznej o kwestie eksploracji tematyki niełatwej, wymagającej dużej odpowiedzialności natury społeczno-etycznej. Społeczno-etycznej dlatego, że na podstawie uzyskanych wyników zrealizowanych badań własnych, będą – jak sądzę - podejmowane działania modyfikujące, doskonalące oraz weryfikujące dotychczasowy stan wiedzy o procesach budowania nauczycielskiego autorytetu.

Ocena rozprawy

Praca, licząca 336 stron, ma logicznie skonstruowaną strukturę i składa się (w ramach wyodrębnionego podziału spisu treści) z: wstępu; trzech części (w tym 12 rozdziałów); zakończenia; bibliografii; spisu tabel i wykresów oraz aneksu. Biorąc pod uwagę merytoryczną zawartość pracy, taki podział - jak najbardziej - jest uzasadniony.

Ponieważ w pracy Doktorantka wyodrębniła trzy wiodące obszary tj.: *Teoretyczno-praktyczne założenia badań własnych autorytetu nauczyciela w perspektywie narracyjnej; Założenia metodologiczne badań własnych; Analizę wyników badań własnych* - poniższa część recenzji, po przedłożonej już refleksji wstępnej, również będzie składała się z trzech części.

Do pierwszej części (w zakresie stron 9 - 96) – w ramach teoretycznej podstawy pracy doktorskiej - zaliczam trzy wyodrębnione rozdziały (i osiem podrozdziałów). Doktorantka opierając się na trafnie dobranej literaturze przedmiotu, w sposób klarowny i spójny prezentuje m.in.: kluczowe pojęcia używane w dysertacji /np. autorytet/; czynniki warunkujące autorytet nauczyciela; perspektywę narracyjną umożliwiającą badanie autorytetu nauczyciela w dotychczasowych badaniach pedagogicznych.

Myślę, że w tej części rozważań, konieczne jest wskazanie słabości konstrukcji teoretycznych, podkreślając – z jednej strony – dezaktualizację niektórych założeń – z drugiej zaś – wskazując na fakt, iż stworzony aparat teoretyczno-terminologiczny, tylko częściowo pozwala na dalszą twórczą rozbudowę teorii, w szczególności jej czasową i przestrzenną kontekstualizację.

Mam na uwadze m.in.:

- po pierwsze, opisanie w szerszym zakresie (mając na uwadze tytuł i zakres treściowy dysertacji) dyskusji o postmodernizmie skupiającej się na zanikaniu (zniknięciu?) wielkich narracji i autorytetów. Rozważając sposoby pojmowania / opisywania autorytetu mamy do czynienia z wielością przekonań, perspektyw badawczych, wielością, która nie ułatwia porównań (termin autorytet wydaje się należeć do równie nieuchwytnych, jak pojęcia sprawiedliwości, wolności czy dobra). Zatem, wydaje się, że należałoby jednoznacznie wskazać i opisać – a nie rzadko w literaturze przedmiotu przywoływany - kryzys autorytetu, którego źródła – poza uwarunkowaniami ogólnospołecznymi i cywilizacyjnymi – wydają się tkwić w nim samym i w leżących u jego podstaw ideach i koncepcjach, a nade wszystko w jego wielotorowości i wewnętrznej dezintegracji;
- po drugie, jednoznacznego wskazania i opisanie elastyczności i selektywności oddziaływań nauczycielskich, jako warunków ich skuteczności (a zatem i odnoszących się do autorytetu);
- po trzecie, odpowiedź - w ramach własnego projektu intelektualnego – na pytania: w jakim stopniu należy (można?) rozumieć czynniki / uwarunkowania autorytetu jako przedmioty ochrony społecznej? W rzeczy samej: co jest przedmiotem / czynnikiem / uwarunkowaniem autorytetu. a co tylko jego przesłanką?

Zarysowana wyraźnie perspektywa społeczno-edukacyjna – w zakresie przywoływanych wątków teoretycznych – wyznaczyła myślenie Doktorantki w czasie prowadzonych badań oraz stworzyła podstawę do uogólnień, analiz i interpretacji uzyskanych wyników. Warto podkreślić również i to, iż Autorka nie stała się swoistą ofiarą „tradycyjnego” dyskursu dominującego zwłaszcza w pedagogice normatywnej i polskiej literaturze z obszaru nauk społecznych. Jej, a oparte na literaturze przedmiotu poglądy i przekonania o charakterze porównawczo-analitycznym (rzadziej analizy i refleksje krytyczne), podkreślają dojrzałość naukową oraz wielozakresowe i

wielopoziomowe zainteresowania badawcze. W rzeczy samej, próba ukazania wzajemnych relacji pomiędzy odmiennymi rzeczywistościami społeczno-kulturowymi i ich uwarunkowaniami – w aspekcie autorytetu (i/lub jego ograniczenia), świadczy – w perspektywie przywołanych koncepcji i wyników badań teoretyczno-empirycznych (uzupełniających się, ale i niejednokrotnie przeciwstawnych czy wykluczających się) o rzetelności i uczciwości intelektualnej Autorki.

Dokonując oceny tego fragmentu rozprawy zwracam uwagę, iż logikę i strukturę narracji w tej części opracowania wyznacza niewątpliwie kategoria autorytetu na poziomie makro, mezo oraz mikrostrukturalnym. Ten ostatni aspekt uważam za najbardziej wartościowy dla pedagogiki jako dyscypliny naukowej. Ujawnia się tu wrażliwość, ale i jednoznaczność koncepcyjno-opisowa Doktorantki w zakresie analizowania problematyki autorytetu w przestrzeni społecznej (z elementami konieczności budowania poczucia integralności osoby ludzkiej – w wymiarze zewnętrznym i wewnętrznym), tożsamości aksjologicznej człowieka /nauczyciela-ucznia/, a także próby analizy podjętego zagadnienia w szerokim, społecznym i kulturowym kontekście. Powyższe świadczy o nabytych przez Autorkę kompetencjach w zakresie m.in. prowadzenia akademickiego dyskursu. Jest to część napisana w sposób komunikatywny, w odniesieniu do adekwatnej do poruszanej problematyki w literaturze.

Do drugiej części pracy (w zakresie stron 97 - 128) – w ramach teoretyczno-metodologicznych założeń badań empirycznych - zaliczam pięć wyodrębnionych rozdziałów. Autorka dokładnie i rzetelnie przedstawiła kolejne etapy konstruowania procesu badawczego: od opisanego przedmiotu i celów badań, sformułowania problemów, poprzez uzasadnienie doboru metod i sposobu analizy wyników. Magister Maria Kuzin pisze: *Przedmiotem badań w niniejszej pracy był autorytet współczesnego nauczyciela, określenie jego aktualnego stanu oraz przemian w ciągu ostatnich kilkunastu lat widzianych z pozycji nauczycielskiej narracji oraz wywiadu* (s. 100). Zaś celem głównym badań było: *określenie czynników, które warunkują funkcjonowanie autorytetu w środowisku społeczno-edukacyjnym – wskazanych na podstawie analizy wspomnień biograficznych nauczycieli. Wspomnienia biograficzne nauczycieli, a szczególnie zidentyfikowane cechy pedagogów i zdarzenia posłużyły do porównania ich z wynikami wywiadów przeprowadzonych wśród współczesnych nauczycieli dotyczących ich pracy zawodowej oraz ich wypowiedzi na temat autorytetu* (s. 100-101). Zatem, można wnioskować, że Autorka dysertacji będzie dążyła do uzyskania odpowiedzi na pytania dotyczące – z jednej strony - określenia czynników, które warunkują funkcjonowanie nauczyciela-autorytetu (w aspekcie analiz wspomnień biograficznych). z drugiej zaś, określenia wartości pracy zawodowej i znaczenia autorytetu nauczyciela współcześnie (w aspekcie analiz wywiadów przeprowadzonych z czynnymi zawodowo nauczycielami).

W moim przekonaniu, Doktorantka dokonała właściwego wyboru podejścia badawczego dla określonego przez siebie celu badań i głównego problemu badawczego. Warte podkreślenia jest to, iż Autorka tworząc szczegółowe problemy badawcze nie uległa jednostronności myślenia, i nie starała się wskazać, że autorytet – jest nacechowana pozytywnie. W rzeczy samej zakres treściowy postawionych pytań ma również – co jest nadzwyczaj cenne - walor neutralny i może być używany do celów, które możemy uznać za pozytywne, jak i negatywne. Na podstawie analizy części metodologicznej pracy doktorskiej, należy również podkreślić, że Doktorantka miała pełną świadomość, iż podejmowane decyzje metodologiczne, począwszy od budowania koncepcji badania, poprzez dobór metod i technik, a na analizie zebranego materiału skończywszy - nie są neutralne. Te decyzje były świadome, poprzedzone analizą możliwych konsekwencji oraz jawne, ponieważ bezpośrednio odniosły się do rodzaju i jakości analizowanego materiału, trafności ocen/opinii/wniosków, a przede wszystkim rzutowały na to, jakiego rodzaju sądy można na ich podstawie formułować, do czego je wykorzystywać oraz w jakim stopniu odnosić do teorii, a w jakim do praktyki społeczno-edukacyjnej.

Struktura części metodologicznej jest poprawna. Autorka poprawnie operuje podstawową terminologią, stara się unikać zawiłych i niejednoznacznych sformułowań, co czyni tekst przejrzystym i wiarygodnym. Charakter tej części opracowania jest rezultatem konsekwentnie realizowanych założeń, które - jak sądzę - nie pozwoliły badaczce na popadnięcie w niebezpieczeństwo idiografizmu. Ograniczenia czasowe wynikające z tempa dokonujących się przeobrażeń mogą przecież – a niejednokrotnie tak się dzieje na gruncie nauk humanistycznych, a przede wszystkim społecznych – prowadzić do nieuporządkowanej i przypadkowej dokumentacji. Owe niebezpieczeństwo idiografizmu, nie jest przecież tylko sprawą empatii jakościowej, którą Doktorantka – w sposób odpowiedni stosuje, ale również występuje ona w badaniach o intencji ilościowej. W zrealizowanym przedsięwzięciu badawczym zastosowano badania określonego układu społecznego. Przy czym – co warto podkreślić – nie polegały one li tylko na specyficznych aktywnościach badawczych, lecz, co staje się szczególnie widoczne w świetle uzyskanych rezultatów – na „specjalnym” sposobie organizowania danych społecznych przez Doktorantkę, tak, aby jednocześnie podkreślić charakter badanego układu społecznego.

Pod refleksję, polemicznie poddaję:

- po pierwsze – czy biografia bądź historia życia (historie spisane przez nauczycieli - autobiografie) są czymś rzeczywistym? Czymś, co naprawdę istnieje jako autonomiczna konfiguracja (sekwencyjnych, rywalizujących ze sobą i/lub wzajemnie się wspierających) indywidualnych procesów społecznych zmieniających życie jednostki? **W jakim stopniu indywidualne procesy społeczne (w tym - doświadczenia życiowe, zawodowe) są ściśle**

powiązane z narzędziami narracyjnego przedstawienia autobiografii? Narracyjne czynności językowe są jedynie środkiem wyrażania procesów biograficznych (doświadczeń życiowych, zawodowych), a nie samymi tymi procesami, a dodatkowo wkraczają w nie mechanizmy *przesłaniania i racjonalizacji*. Zatem, czy istnieje ścisły związek pomiędzy odpowiednimi doświadczeniami życiowymi (procesami społeczno-biograficznymi) a ich narracyjnym odtwarzaniem?

- po drugie, na ile owe doświadczenia życiowe wpisują się w historię życia jako sekwencje czy też konfigurację społeczno-biograficznych procesów przebiegu życia - w tym zawodowego (przebieg życia - pojęcie podstawowe w stosunku do historii życia i biografii), a na ile w (auto)biografie – czyli narracyjne prezentacje tych procesów?

- po trzecie, na ile trzeci problem szczegółowy tj. *W jakim zakresie czynniki wynikające z dominującej koncepcji pedagogicznej warunkują autorytet współczesnego nauczyciela?* jest zakresowo zbieżny z zapisanym celem poznawczym dysertacji: *wzbogacenia wiedzy na temat czynników warunkujących budowanie autorytetu nauczyciela (tj. założeń globalnej koncepcji pedagogicznej, według której postępuje nauczyciel) widzianych z perspektywy jego pracy zawodowej?*

Refleksje natury ogólnej.

Pierwsza. Historię życia w tym zawodowego/autobiografie jako narrację należy wyobrazić sobie jako uporządkowaną sekwencję osobistych doświadczeń, a zatem i owe uporządkowanie związane jest z rozwojem tożsamości dysponenta biografii. Najważniejszymi zasadami porządkującymi historię życia (doświadczenia życiowego) są biograficzne struktury procesowe, do których zaliczyć należy: a) biograficzne schematy działania (lub biograficzne plany działania); b) trajektorie; c) **instytucjonalne wzorce oczekiwań (lub instytucjonalne wzorce normatywne)**; d) metamorfozę (twórczą przemianę tożsamości biograficznej). Fritz Schütze (zob.: Alicja Rokuszewska-Pawelek, *Miejsce biografii w socjologii interpretatywnej. Program socjologii biografistycznej F. Schutzego*, ASK, 1996, nr 1; Kaja Kaźmierska (red.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2012) wskazuje, że na historię życia człowieka można spojrzeć jako sekwencyjny spłot – wymienionych powyżej - biograficznych struktur procesowych. Zatem, mając na względzie, że autobiografia odzwierciedla, czy też **wyraża rzeczywistość społeczną w sposób refraktywny** (czasem wyłącznie symptomatyczny), wskazane jest – ze względów strategiczno-badawczych – analityczne uwrażliwienie na biograficzne struktury procesowe. Jednocześnie warto zauważyć, że pragmatyczna refrakcja oznacza, że występujące **sformułowania** powinny zostać **analitycznie odniesione do kontekstowego tła tych doświadczeń, kontekstu ich**

powstawania i użycia oraz do kontekstu ich późniejszego zastosowania, funkcji społecznej i znaczącej ogólnej struktury biografii czy działania.

Druga. Metoda biograficzna, jest co prawda zróżnicowana ze względu na rozwiązania metodologiczne (i w kontekście europejskim i amerykańskim), ale jej cechą jest **metodologiczna świadomość/dbałość w posługiwaniu się określonymi procedurami zbierania, opracowywania, analizy (wewnętrznie spójnej) i interpretacji materiałów badawczych**. Zaś wybór przez badacza określonej procedury zależy w dużej mierze od przyjętej przez niego perspektywy teoretycznej.

Ostatnia – bardzo obszerna - część pracy (w zakresie stron 178 - 283) oraz zakończenie (w zakresie stron 283 - 288) poświęcona jest prezentacji oraz analizie rezultatów empirycznych uzyskanych w ramach przeprowadzonych badań własnych. Przedstawiony materiał jest interesujący poznawczo.

Autorka dysertacji doktorskiej, magister Maria Kuzin, swobodnie porusza się w obrębie prezentowanej w tej części rozprawy problematyki, w sposób kompetentny odnosi się do prezentowanych wyników, czasami – co uznaję za „wartość dodaną” pracy – prezentuje swój stosunek do prezentowanych znaczeń autorytetu i jego uwarunkowań, co odczytuję jako zaangażowanie badacza, będącego jednocześnie przedstawicielem / rzecznikiem badanej grupy. Istotne jest również to, że zebrany materiał empiryczny jest usystematyzowany i występują w nim próby odniesienia do istniejących teorii oraz umieszczania analizy wyników badań w dorobku różnych subdyscyplin pedagogiki. W kilku częściach pracy uwidacznia się natomiast wpływ wiedzy uprzednio zgromadzonej na analizę i interpretację wyników badania. Traktuję ten fakt, jako przemawiający na korzyść badacza (w sytuacji przyjęcia jakościowej konwencji prowadzonych badań). Tym samym składają się one na ogólnie stwierdzone prawidłowości/refleksje, które mogą być użyte jako dodatkowe przesłanie uzasadniające wiarygodność formułowanych (pośrednio) przypuszczeń, orzeczeń i implikacji. Dzięki temu analizy i propozycje uzyskały bogatszą, bardziej wiarygodną i pełniejszą interpretację.

Pewien niedosyt można odczuć - zgodnie z celem praktycznym badań - w obrębie *zaprezentowania wskazówek dla nauczycieli pracujących dzisiaj i w przyszłości odnośnie czynników warunkujących budowanie autorytetu współczesnego nauczyciela, szczególnie w kontekście uświadomienia tego, jakie działania podejmowane przez nauczycieli budują (a jakie niszczą) ich autorytet w środowisku edukacyjnym i społecznym* (s. 101). Myślę, że autorka dysertacji - mając na uwadze, tak pogłębione analizy badań własnych - mogłaby zaproponować model autorytetu w aspekcie jego uwarunkowań podmiotowych i przedmiotowych. Mam na względzie fakt, że – po pierwsze - model jest systemem założeń, pojęć i zależności między nimi pozwalającymi opisać (modelować) w przybliżony sposób jakiś aspekt rzeczywistości. Po drugie,

ów model (w perspektywie jego praktycznego odzwierciedlenia) powinien pełnić określone funkcje np. regulując – instrumentalne. Jednocześnie, myślę, że refleksje Doktorantki m.in. nad narracjami nauczycieli, umożliwiają identyfikację skutków doświadczania życia np. zawodowego poprzez ich twórcze i rozumiejące odkrywanie. Zatem, opinie, oceny oraz wskazywanie i interpretacja oczekiwań i życzeń narratorów prowadzi do sformułowania implikacji pedagogicznych, które opisują zaobserwowaną i odkrytą historię życia m.in. zawodowego nauczycieli (bez uogólniających wniosków). Pozwalają poznać różnorodność charakteryzującą ich doświadczenia zawodowe i życiowe. Myślę, że koncepcja doktorantki w głównej mierze dotyczy faktu, że wspomniane implikacje pedagogiczne mogą stanowić przyczynek do dalszych poszukiwań.

Bibliografię obejmującą ponad 100 pozycji oraz dokonany wybór źródeł internetowych, itp. przedstawiono w tradycyjnym - uporządkowanym układzie (s. 289-297). Bibliografia zawiera cytowane i jednocześnie reprezentatywne teksty naukowe dla problematyki recenzowanej pracy doktorskiej. Sugeruję – w przypadku przygotowywania dysertacji do druku – sięgnąć po pozycje literaturowe prof. F. Schütze i w szerszym zakresie prof. K. Kaźmierskiej.

Na koniec niniejszej recenzji pragnę podkreślić, że praca ma ogromną wartość poznawczą, co jednoznacznie świadczy o jej wysokim poziomie naukowym. Dysertacja ma charakter interdyscyplinarny, jest spójna, logiczna, poszczególne jej fragmenty stanowią samodzielne całości i jednocześnie ich treść się dopełnia. Język rozprawy (poza nielicznymi błędami językowo – literowo - stylistycznymi) spełnia kryteria stawiane pracom naukowym. Analiza i prezentacja wyników badań jest przekonująca a Autorka - zgodnie z przyjętą w rozprawie procedurą badawczą - postawiony na wstępie cel teoretyczno-poznawczy badań osiągnęła. Badania wzbogaciły wiedzę na temat czynników warunkujących budowanie autorytetu nauczyciela widzianych z perspektywy jego pracy zawodowej.

W konkluzji odpowiedzialnie stwierdzam, że postawiony przez Doktorantkę problem badawczy został rozwiązany w sposób merytorycznie poprawny. Dysertacja stanowi istotne – z punktu widzenia społeczno-edukacyjnego – opracowanie stanowiące niezaprzeczalny wkład Autorki (i oczywiście Osoby Promotora – dra hab. Wojciecha Walata prof. UR) w dalszy rozwój i poszerzenie pól badawczych we współczesnych naukach społecznych, w tym również pedagogice. Myślę, że jednoznacznie uwidacznia się słuszny pogląd, iż np. pozytywna recepcja doświadczeń m.in. zawodowych i społecznych nauczycieli, wydaje się niezwykle użytecznym „narzędziem” studiów nad rolą pedagogiki w warunkach peryferyjności i dynamicznych przemian społeczno-kulturowych, które charakteryzują w szczególności kontekst polski. Zaprezentowane sugestie i

spostrzeżenia o charakterze polemicznym, jak również pytania, a mające charakter subiektywny, traktuję nie jako środki do dyskredytacji wartościowej w moim odczuciu rozprawy, ale jako głos w dyskusji.

Doktorantka spełnia więc wszystkie warunki określone w Ustawie o tytule naukowym i stopniach naukowych z dnia 14 marca 2003r., wraz z uzupełnieniami zawartymi w Ustawie z dnia 27 lipca 2005r.. Prawo o szkolnictwie wyższym, oraz nowelizacją ustawy z dnia 18 marca 2011 roku.

Opowiadam się za przyjęciem dysertacji oraz dopuszczeniem mgr Marii Kuzin do dalszych etapów wszczętego przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'mkuzin', with a long, sweeping horizontal stroke extending to the left.

dr hab. Mirosław Kowalski, prof. UZ
Uniwersytet Zielonogórski – Wydział Nauk Społecznych
(University of Zielona Góra – Faculty of Social Sciences)
65-762 Zielona Góra, al. Wojska Polskiego 69

.....
e-mail: M.Kowalski@app.uz.zgora.pl tel. +48/601 87 24 90

Zielona Góra, 7 czerwca 2021 roku

Recenzja dysertacji doktorskiej mgr Marii Kuzin, pt. *Uwarunkowania autorytetu współczesnego nauczyciela w perspektywie narracyjnej*, napisanej pod kierunkiem dra hab. Wojciecha Walata, prof. UR, przewidzianej do publicznej obrony w Kolegium Nauk Społecznych, Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2021, ss. 255 (liczba stron, bez załączników).

W oparciu o Uchwałę Rady Naukowej Kolegium Nauk Społecznych Uniwersytetu Rzeszowskiego z dnia 21 stycznia 2021 roku, zlecającą przygotowanie przeze mnie stosownej oceny przedmiotowej pracy doktorskiej (pismo Prorektora ds. Kolegium Nauk Społecznych dr hab. Elżbiety Feret prof. UR z dnia 28 stycznia 2021 roku), szczegółowo zapoznałem się z tekstem przekazanego mi opracowania.

Stosownie do art. 13 ust 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 1789), rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Zgodnie z § 6 ust. 4 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 roku w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. poz. 261), recenzja zawiera szczegółowo uzasadnioną ocenę

spełnienia przez rozprawę doktorską warunków określonych w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Refleksje wstępne

Przedstawiona do recenzji praca doktorska mgr Marii Kuzin, pt. *Uwarunkowania autorytetu współczesnego nauczyciela w perspektywie narracyjnej*, przygotowana pod kierunkiem naukowym dra hab. Wojciecha Walata, prof. UR, to projekt nie często spotykany wśród dysertacji doktorskich. Stanowi bowiem interpretację, refleksję, ocenę i analizę badacza, będącego jednocześnie głęboko zanurzonym w analizowaną problematykę – badacza-praktyka. Mamy tu więc do czynienia z dysertacją, która w pełni wpisuje się w specyfikę dyscypliny, jaką jest pedagogika (a w szczególności jej subdyscyplinę/dział: pedeutologię). Autorka bowiem – z jednej strony – w sposób wysoce kompetentny – dąży do budowania wiedzy wyjaśniającej uwarunkowania autorytetu współczesnego nauczyciela, z drugiej zaś – wzbogaca praktykę poprzez budowanie i / lub pogłębianie świadomości społecznej w zakresie działań, wykorzystujących tę wiedzę. Autorka dysertacji pisze: (...) *moim zamiarem było poszukiwanie zrębów autorytetu nauczycielskiego wśród nauczycieli będących w różnym wieku i zmagających się z przygniatającym systemem, ratujących resztki godności nauczycieli - wielu z nich w swoich wspomnieniach pisało o etosie tego zawodu, walczyło o uznanie i szacunek. Czy im się powiodło w wymiarze indywidualnym i zbiorowym?* (ze *Wstępu*, s. 9).

Zatem, recenzowana praca doktorska – pomimo wielu inter i transdyscyplinarnych oraz wielowymiarowych badań nad determinantami aktywności oraz autorytetu nauczyciela – może być dowodem na znaczenie integracji poznawania i zmieniania codziennych praktyk kulturowo-społecznych i edukacyjnych (w tym instytucjonalnych).

Analiza dysertacji nasunęła mi pewne uwagi, tudzież spostrzeżenia (przede wszystkim o charakterze polemicznym), które pozwalam sobie przedstawić - w kolejności przyjętego przeze mnie autorskiego schematu opracowania niniejszej oceny.

Już na wstępie, zwracam uwagę na w pewnym stopniu nowatorskie ujęcie eksplorowanego problemu – w aspekcie określenia czynników, które warunkują funkcjonowanie osoby-autorytetu w środowisku społeczno-kulturowym i edukacyjnym (określonym na podstawie analizy wyników badań, wypowiedzi, wspomnień nauczycieli), jak

również wskazania/opisania mechanizmów rozumienia przebiegu procesu pracy zawodowej nauczycieli.

Magister Maria Kuzin podjęła się w prowadzonych przez siebie penetracjach teoretyczno-badawczych kluczowego (o znaczeniu praktycznym) zagadnienia z dziedziny szeroko postrzeganej praktyki społeczno-edukacyjnej (z obszaru m.in.: pedeutologii, pedagogiki i psychologii społecznej), jakie stanowią w szczególności:

- po pierwsze, zgromadzenie i poznanie mechanizmów / czynników warunkujących autorytet nauczyciela (w perspektywie osobowościowej; społeczno-kulturowej oraz koncepcji pedagogicznych);
- po drugie, próbę przeanalizowania najistotniejszych zjawisk związanych z przemianami środowiska społeczno-kulturowego i jego wpływu na konstruowanie tożsamości nauczyciela oraz jego przestrzeni zawodowej;
- po trzecie, zaprezentowanie analiz, wniosków i uogólnień dotyczących aktualności idei i procesów warunkujących autorytet nauczyciela we współczesnej rzeczywistości społecznej (oraz kształceniowego, praktycznego odzwierciedlenia), pomimo faktu, iż z - jednej strony rozwój społeczno-kulturowy daje początek nowym problemom, z drugiej - podmioty życia edukacyjnego działają w nowych formach, stosując nowe środki i metody aktywności, które niejako na nowo aktualizują ich postrzeganie i ocenianie rzeczywistości.

Zatem, wyniki prowadzonych systematyzacji - jak również sformułowanych uogólnień, wniosków teoretycznych oraz eksplikacji badawczych, ze względu na praktyczno - społeczne i głęboko humanistyczne implikacje podejmowanych zagadnień (a posiadający wysoki walor użyteczności edukacyjnej, determinujący wykorzystanie wiedzy, wyników analiz i refleksji m.in. w praktycznym wymiarze świadomego i zorganizowanego działania nauczycielskiego), niewątpliwie zasługują na bardzo wnikliwą uwagę.

Należy więc pogratulować Pani magister Marii Kuzin, że potrafiła wyartykułować specyfikę oraz istotę autorytetu nauczycielskiego, dostrzec i podjąć wyzwanie przeprowadzenia badań empirycznych w celu m.in. sformułowania wskazówek dla nauczycieli, odnośnie czynników warunkujących autorytet w środowisku zawodowym, społecznym oraz kulturowym. Pogratulować, że podjętemu wyzwaniu potrafiła sprostać poprzez wykonane analizy teoretyczne, metodologiczne i empiryczne. Z konsekwencją, determinacją, zaangażowaniem wzbogaciła dorobek m.in. pedeutologii oraz pedagogiki i psychologii społecznej o kwestie eksploracji tematyki niełatwej, wymagającej dużej odpowiedzialności natury społeczno-etycznej. Społeczno-etycznej dlatego, że na podstawie

uzyskanych wyników zrealizowanych badań własnych, będą – jak sędzę - podejmowane działania modyfikujące, doskonalące oraz weryfikujące dotychczasowy stan wiedzy o procesach budowania nauczycielskiego autorytetu.

Ocena rozprawy

Praca, licząca 255 stron (liczba stron, bez załączników), ma logicznie skonstruowaną strukturę i składa się (w ramach wyodrębnionego podziału spisu treści) z: wstępu; trzech części (w tym 12 rozdziałów); zakończenia; bibliografii; spisu tabel i wykresów oraz aneksu. Biorąc pod uwagę merytoryczną zawartość pracy, taki podział - jak najbardziej - jest uzasadniony.

Ponieważ w pracy Doktorantka wyodrębniła trzy wiodące obszary tj.: *Teoretyczne założenia badań własnych autorytetu nauczyciela w perspektywie narracyjnej; Metodologia badań własnych; Analizę wyników badań własnych* - poniższa część recenzji, po przedłożonej już refleksji wstępnej, również będzie składała się z trzech części.

Do pierwszej części (w zakresie stron 11 - 90) – w ramach teoretycznej podstawy pracy doktorskiej - zaliczam trzy wyodrębnione rozdziały (i osiem podrozdziałów). Doktorantka opierając się na trafnie dobranej literaturze przedmiotu, w sposób klarowny i spójny prezentuje m.in.: kluczowe pojęcia używane w dysertacji /np. autorytet/; czynniki warunkujące autorytet nauczyciela; perspektywę narracyjną umożliwiającą badanie autorytetu nauczyciela w dotychczasowych badaniach pedagogicznych.

Myślę, że w tej części rozważań, konieczne jest wskazanie słabości konstrukcji teoretycznych, podkreślając – z jednej strony – dezaktualizację niektórych założeń – z drugiej zaś – wskazując na fakt, iż stworzony aparat teoretyczno-terminologiczny, tylko częściowo pozwala na dalszą twórczą rozbudowę teorii, w szczególności jej czasową i przestrzenną kontekstualizację.

Mam na uwadze m.in.:

- po pierwsze, opisanie w szerszym zakresie (mając na uwadze tytuł i zakres treściowy dysertacji) dyskusji o postmodernizmie skupiającej się na zanikaniu (zniknięciu?) wielkich narracji i autorytetów. Rozważając sposoby pojmowania / opisywania autorytetu mamy do czynienia z wielością przekonań, perspektyw badawczych, wielością, która nie ułatwia porównań (termin autorytet wydaje się należeć do równie nieuchwytnych, jak pojęcia sprawiedliwości, wolności czy dobra). Zatem, wydaje się, że należałoby jednoznacznie wskazać i opisać – a nie rzadko w literaturze przedmiotu przywoływany - kryzys autorytetu, którego źródła – poza uwarunkowaniami

ogólnospołecznymi i cywilizacyjnymi – wydają się tkwić w nim samym i w leżących u jego podstaw ideach i koncepcjach, a nade wszystko w jego wielotorowości i wewnętrznej dezintegracji;

- po drugie, jednoznacznego wskazania i opisanie elastyczności i selektywności oddziaływań nauczycielskich, jako warunków ich skuteczności (a zatem i odnoszących się do autorytetu);

- po trzecie, odpowiedź - w ramach własnego projektu intelektualnego – na pytania: w jakim stopniu należy (można?) rozumieć czynniki / uwarunkowania autorytetu jako przedmioty ochrony społecznej? W rzeczy samej: co jest przedmiotem / czynnikiem / uwarunkowaniem autorytetu, a co tylko jego przesłanką?

Zarysowana wyraźnie perspektywa społeczno-edukacyjna – w zakresie przywoływanych wątków teoretycznych – wyznaczyła myślenie Doktorantki w czasie prowadzonych badań oraz stworzyła podstawę do uogólnień, analiz i interpretacji uzyskanych wyników. Warto podkreślić również i to, iż Autorka nie stała się swoistą ofiarą „tradycyjnego” dyskursu dominującego zwłaszcza w pedagogice normatywnej i polskiej literaturze z obszaru nauk społecznych. Jej, a oparte na literaturze przedmiotu poglądy i przekonania o charakterze porównawczo-analitycznym (rzadziej analizy i refleksje krytyczne), podkreślają dojrzałość naukową oraz wielozakresowe i wielopoziomowe zainteresowania badawcze. W rzeczy samej, próba ukazania wzajemnych relacji pomiędzy odmiennymi rzeczywistościami społeczno-kulturowymi i ich uwarunkowaniami – w aspekcie autorytetu (i/lub jego ograniczenia), świadczy – w perspektywie przywołanych koncepcji i wyników badań teoretyczno-empirycznych (uzupełniających się, ale i niejednokrotnie przeciwstawnych czy wykluczających się) o rzetelności i uczciwości intelektualnej Autorki.

Dokonując oceny tego fragmentu rozprawy, zwracam uwagę, iż logikę i strukturę narracji w tej części opracowania wyznacza niewątpliwie kategoria autorytetu na poziomie makro, mezo oraz mikrostrukturalnym. Ten ostatni aspekt uważam za najbardziej wartościowy dla pedagogiki jako dyscypliny naukowej. Ujawnia się tu wrażliwość, ale i jednoznaczność koncepcyjno-opisowa Doktorantki w zakresie analizowania problematyki autorytetu w przestrzeni społecznej (z elementami konieczności budowania poczucia integralności osoby ludzkiej – w wymiarze zewnętrznym i wewnętrznym), tożsamości aksjologicznej człowieka /nauczyciela-ucznia/, a także próby analizy podjętego zagadnienia w szerokim, społecznym i kulturowym kontekście. Powyższe świadczy o nabytych przez Autorkę kompetencjach w zakresie m.in. prowadzenia akademickiego dyskursu. Jest to część

napisana w sposób komunikatywny, w odniesieniu do adekwatnej do poruszanej problematyki w literaturze.

Do drugiej części pracy (w zakresie stron 91 - 119) – w ramach teoretyczno-metodologicznych założeń badań empirycznych - zaliczam pięć wyodrębnionych rozdziałów. Autorka dokładnie i rzetelnie przedstawiła kolejne etapy konstruowania procesu badawczego: od opisanego przedmiotu i celów badań, sformułowania problemów, poprzez uzasadnienie doboru metod i sposobu analizy wyników. Magister Maria Kuzin pisze: *Przedmiotem badań w niniejszej pracy był autorytet współczesnego nauczyciela, określenie jego aktualnego stanu oraz przemian w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat na podstawie badań sondażowych i nauczycielskiej narracji wspomnieniowej - autobiograficznej* (s. 94). Zaś celem głównym badań było: *określenie czynników, które warunkują funkcjonowanie autorytetu w środowisku społeczno-edukacyjnym – wskazanych na podstawie analizy wyników badań sondażowych oraz wspomnień biograficznych nauczycieli. Wspomnienia biograficzne nauczycieli, a szczególnie wskazane cechy pedagogów i zdarzenia stały się ważnym punktem niniejszych badań wskazując czynniki wzmacniające lub osłabiające autorytet współczesnego nauczyciela* (s. 95). Zatem, można wnioskować, że Autorka dysertacji będzie dążyła do uzyskania odpowiedzi na pytania dotyczące – z jednej strony - określenia czynników, które warunkują funkcjonowanie nauczyciela-autorytetu (w aspekcie analiz wypowiedzi i wspomnień biograficznych nauczycieli), z drugiej zaś, określenia wartości pracy zawodowej i znaczenia autorytetu nauczyciela współcześnie (w aspekcie analiz wywiadów przeprowadzonych z nauczycielami).

W moim przekonaniu, Doktorantka dokonała właściwego wyboru podejścia badawczego dla określonego przez siebie celu badań i głównego problemu badawczego. Warte podkreślenia jest to, iż Autorka tworząc szczegółowe problemy badawcze nie uległa jednostronności myślenia, i nie starała się wskazać, że autorytet – jest nacechowany pozytywnie. W rzeczy samej zakres treściowy postawionych pytań ma również – co jest nadzwyczaj cenne - walor neutralny i może być używany do celów, które możemy uznać za pozytywne, jak i negatywne. Na podstawie analizy części metodologicznej pracy doktorskiej, należy również podkreślić, że Doktorantka miała pełną świadomość, iż podejmowane decyzje metodologiczne, poczynwszy od budowania koncepcji badania, poprzez dobór metod i technik, a na analizie zebranego materiału skończywszy - nie są neutralne. Te decyzje były świadome, poprzedzone analizą możliwych konsekwencji oraz jawne, ponieważ bezpośrednio odniosły się do rodzaju i jakości analizowanego materiału, trafności ocen/opinii/wniosków, a przede wszystkim rzutowały na to, jakiego rodzaju sądy można na ich podstawie formułować, do

czego je wykorzystywać oraz w jakim stopniu odnosić do teorii, a w jakim do praktyki społeczno-edukacyjnej (oraz kulturowej).

Struktura części metodologicznej jest poprawna. Autorka poprawnie operuje podstawową terminologią, stara się unikać zawiłych i niejednoznacznych sformułowań, co czyni tekst przejrzystym i wiarygodnym. Charakter tej części opracowania jest rezultatem konsekwentnie realizowanych założeń, które - jak sędzę - nie pozwoliły badaczce na popadnięcie w niebezpieczeństwo idiografizmu. Ograniczenia czasowe wynikające z tempa dokonujących się przeobrażeń mogą przecież – a niejednokrotnie tak się dzieje na gruncie nauk humanistycznych, a przede wszystkim społecznych – prowadzić do nieuporządkowanej i przypadkowej dokumentacji. Owe niebezpieczeństwo idiografizmu, nie jest przecież tylko sprawą empatii ilościowej, którą Doktorantka – w sposób odpowiedni stosuje, ale również występuje ona w badaniach o intencji jakościowej. W zrealizowanym przedsięwzięciu badawczym zastosowano badania określonego układu społecznego. Przy czym – co warto podkreślić – nie polegały one li tylko na specyficznych aktywnościach badawczych, lecz, co staje się szczególnie widoczne w świetle uzyskanych rezultatów – na „specjalnym” sposobie organizowania danych społecznych przez Doktorantkę, tak, aby jednocześnie podkreślić charakter badanego układu społecznego.

Pod refleksję, polemicznie - odnoszą się do wspomnień narracyjnych - poddaję:

- po pierwsze – czy biografia bądź historia życia (historie spisane przez nauczycieli - autobiografie) są czymś rzeczywistym? Czymś, co naprawdę istnieje jako autonomiczna konfiguracja (sekwencyjnych, rywalizujących ze sobą i/lub wzajemnie się wspierających) indywidualnych procesów społecznych zmieniających życie jednostki? W jakim stopniu indywidualne procesy społeczne (w tym - doświadczenia życiowe, zawodowe) są ściśle powiązane z narzędziami narracyjnego przedstawienia autobiografii? Narracyjne czynności językowe są jedynie środkiem wyrażania procesów biograficznych (doświadczeń życiowych, zawodowych), a nie samymi tymi procesami, a dodatkowo wkraczają w nie mechanizmy *prześlania* i *racjonalizacji*. Zatem, czy istnieje ścisły związek pomiędzy odpowiednimi doświadczeniami żywymi (procesami społeczno-biograficznymi) a ich narracyjnym odtwarzaniem?

- po drugie, na ile owe doświadczenia życiowe wpisują się w historię życia jako sekwencje czy też konfigurację społeczno-biograficznych procesów przebiegu życia - w tym zawodowego (przebieg życia - pojęcie podstawowe w stosunku do historii życia i biografii), a na ile w (auto)biografii – czyli narracyjne prezentacje tych procesów?

- po trzecie, na ile trzeci problem szczegółowy tj. *W jakim zakresie czynniki wynikające z dominującej koncepcji pedagogicznej warunkują autorytet współczesnego nauczyciela?* jest zakresowo zbieżny z zapisanym celem poznawczym dysertacji: *wzbogacenia wiedzy na temat czynników warunkujących budowanie autorytetu nauczyciela (tj. założeń globalnej koncepcji pedagogicznej, według której postępuje nauczyciel) widzianych z perspektywy jego pracy zawodowej?*

Refleksje natury ogólnej.

Pierwsza. Historię życia w tym zawodowego/autobiografie jako narrację należy wyobrazić sobie jako uporządkowaną sekwencję osobistych doświadczeń, a zatem i owe uporządkowanie związane jest z rozwojem tożsamości dysponenta biografii. Najważniejszymi zasadami porządkującymi historię życia (doświadczenia życiowego) są biograficzne struktury procesowe, do których zaliczyć należy: a) biograficzne schematy działania (lub biograficzne plany działania); b) trajektorie; c) **instytucjonalne wzorce oczekiwań (lub instytucjonalne wzorce normatywne)**; d) metamorfozę (twórczą przemianę tożsamości biograficznej). Fritz Schütze (zob.: Alicja Rokuszewska-Pawełek, *Miejsce biografii w socjologii interpretatywnej. Program socjologii biografistycznej F. Schützego*, ASK, 1996, nr 1; Kaja Kaźmierska (red.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2012) wskazuje, że na historię życia człowieka można spojrzeć jako sekwencyjny spłot – wymienionych powyżej - biograficznych struktur procesowych. Zatem, mając na względzie, że autobiografia odzwierciedla, czy też **wyraża rzeczywistość społeczną w sposób refraktywny** (czasem wyłącznie symptomatyczny), wskazane jest – ze względów strategiczno-badawczych – analityczne uwrażliwienie na biograficzne struktury procesowe. Jednocześnie warto zauważyć, że pragmatyczna refrakcja oznacza, że występujące sformułowania powinny zostać **analitycznie odniesione do kontekstowego tła tych doświadczeń, kontekstu ich powstawania i użycia oraz do kontekstu ich późniejszego zastosowania, funkcji społecznej i znaczącej ogólnej struktury biografii czy działania**.

Druga. Metoda biograficzna, jest co prawda zróżnicowana ze względu na rozwiązania metodologiczne (i w kontekście europejskim i amerykańskim), ale jej cechą jest **metodologiczna świadomość/dbałość w posługiwaniu się określonymi procedurami zbierania, opracowywania, analizy (wewnętrznie spójnej) i interpretacji materiałów badawczych**. Zaś wybór przez badacza określonej procedury zależy w dużej mierze od przyjętej przez niego perspektywy teoretycznej.

Ostatnia – bardzo obszerna - część pracy (w zakresie stron 121 - 235) oraz zakończenie (w zakresie stron 237 - 239) poświęcona jest prezentacji oraz analizie rezultatów empirycznych uzyskanych w ramach przeprowadzonych badań własnych. Przedstawiony materiał jest interesujący poznawczo.

Autorka dysertacji doktorskiej, magister Maria Kuzin, swobodnie porusza się w obrębie prezentowanej w tej części rozprawy problematyki, w sposób kompetentny odnosi się do prezentowanych wyników, czasami – co uznaję za „wartość dodaną” pracy – prezentuje swój stosunek do prezentowanych znaczeń autorytetu i jego uwarunkowań, co odczytuję jako zaangażowanie badacza, będącego jednocześnie przedstawicielem / rzecznikiem badanej grupy. Istotne jest również to, że zebrany materiał empiryczny jest usystematyzowany i występują w nim próby odniesienia do istniejących teorii oraz umieszczania analizy wyników badań w drobnku różnych subdyscyplin pedagogiki. W kilku częściach pracy uwidacznia się natomiast wpływ wiedzy uprzednio zgromadzonej na analizę i interpretację wyników badania. Traktuję ten fakt, jako przemawiający na korzyść badacza (w sytuacji przyjęcia jakościowej konwencji prowadzonych badań). Tym samym składają się one na ogólnie stwierdzone prawidłowości/refleksje, które mogą być użyte jako dodatkowe przesłanie uzasadniające wiarygodność formułowanych (pośrednio) przypuszczeń, orzeczeń i implikacji. Dzięki temu analizy i propozycje uzyskały bogatszą, bardziej wiarygodną i pełniejszą interpretację.

Pewien niedosyt można odczuć - zgodnie z celem praktycznym badań - w obrębie sformułowania *wskazówek dla nauczycieli pracujących dzisiaj i w przyszłości odnośnie czynników warunkujących budowanie autorytetu współczesnego nauczyciela, szczególnie w kontekście uświadomienia tego, jakie działania podejmowane przez nauczycieli budują (a jakie niszczą) ich autorytet w środowisku edukacyjnym i społecznym* (s. 95). Myślę, że autorka dysertacji - mając na uwadze, tak pogłębione analizy badań własnych - mogłaby zaproponować model autorytetu w aspekcie jego uwarunkowań podmiotowych i przedmiotowych. Mam na względzie fakt, że – po pierwsze - model jest systemem założeń, pojęć i zależności między nimi pozwalającymi opisać (modelować) w przybliżony sposób jakiś aspekt rzeczywistości. Po drugie, ów model (w perspektywie jego praktycznego odzwierciedlenia) powinien pełnić określone funkcje np. regulująco – instrumentalne. Jednocześnie, myślę, że refleksje Doktorantki m.in. nad ilościowymi wynikami badań, narracjami nauczycieli, umożliwiają identyfikację skutków doświadczania życia np. zawodowego poprzez ich twórcze i rozumiejące odkrywanie. Zatem, opinie, oceny oraz wskazywanie i interpretacja oczekiwań i życzeń respondentów / narratorów prowadzi do sformułowania implikacji pedagogicznych, które opisują zaobserwowaną i odkrytą historię

życia m.in. zawodowego nauczycieli (bez uogólniających wniosków). Pozwalają poznać różnorodność charakteryzującą ich doświadczenia zawodowe i życiowe. Myślę, że koncepcja doktorantki w głównej mierze dotyczy faktu, że wspomniane implikacje pedagogiczne mogą stanowić przyczynek do dalszych poszukiwań.

Bibliografię obejmującą ponad 100 pozycji oraz dokonany wybór źródeł internetowych, itp. przedstawiono w tradycyjnym - uporządkowanym układzie (s. 241 - 248). Bibliografia zawiera cytowane i jednocześnie reprezentatywne teksty naukowe dla problematyki recenzowanej pracy doktorskiej. Sugeruję – w przypadku przygotowywania dysertacji do druku – sięgnąć po pozycje literaturowe prof. F. Schütze i w szerszym zakresie prof. K. Kaźmierskiej.

Na koniec niniejszej recenzji pragnę podkreślić, że praca ma ogromną wartość poznawczą, co jednoznacznie świadczy o jej wysokim poziomie naukowym. Dysertacja ma charakter interdyscyplinarny, jest spójna, logiczna, poszczególne jej fragmenty stanowią samodzielne całości i jednocześnie ich treść się dopełnia. Język rozprawy (poza nielicznymi błędami językowo – literowo - stylistycznymi) spełnia kryteria stawiane pracom naukowym. Analiza i prezentacja wyników badań jest przekonująca a Autorka - zgodnie z przyjętą w rozprawie procedurą badawczą - postawiony na wstępie cel teoretyczno-poznawczy badań osiągnęła. Badania wzbogaciły wiedzę na temat czynników warunkujących budowanie autorytetu nauczyciela widzianych z perspektywy jego pracy zawodowej.

W konkluzji odpowiedzialnie stwierdzam, że postawiony przez Doktorantkę problem badawczy został rozwiązany w sposób merytorycznie poprawny. Dysertacja stanowi istotne – z punktu widzenia społeczno-edukacyjnego – opracowanie stanowiące niezaprzeczalny wkład Autorki (i oczywiście Osoby Promotora – dra hab. Wojciecha Walata prof. UR) w dalszy rozwój i poszerzenie pól badawczych we współczesnych naukach społecznych, w tym również pedagogice. Myślę, że jednoznacznie uwidacznia się słuszny pogląd, iż np. pozytywna recepcja doświadczeń m.in. zawodowych i społecznych nauczycieli, wydaje się niezwykle użytecznym „narzędziem” studiów nad rolą pedagogiki w warunkach peryferyjności i dynamicznych przemian społeczno-kulturowych, które charakteryzują w

szczególności kontekst polski. Zaprezentowane sugestie i spostrzeżenia o charakterze polemicznym, jak również pytania, a mające charakter subiektywny, traktuję nie jako środki do dyskredytacji wartościowej w moim odczuciu rozprawy, ale jako głos w dyskusji.

Doktorantka spełnia więc wszystkie warunki określone w Ustawie o tytule naukowym i stopniach naukowych z dnia 14 marca 2003r., wraz z uzupełnieniami zawartymi w Ustawie z dnia 27 lipca 2005r., Prawo o szkolnictwie wyższym, oraz nowelizacją ustawy z dnia 18 marca 2011 roku.

Opowiadam się za przyjęciem dysertacji oraz dopuszczeniem mgr Marii Kuzin do dalszych etapów wszczętego przewodu doktorskiego.

